

КРАЙ В ЕПОХУ ДИКТАТУР

*Олег Бажан (Київ),
кандидат історичних наук, старший науковий
співробітник відділу історії державного терору радянської
доби Інституту історії України НАН України;*
*Вадим Золотарьов (Харків),
кандидат технічних наук, доцент Харківського
національного університету радіоелектроніки*

АРХІВНІ ОСОБОВІ СПРАВИ СПІВРОБІТНИКІВ НКВС ЯК ДжЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ (на прикладі Одеської області)

Одним із важливих напрямів дослідження політичних репресій є архівні особові справи співробітників комуністичної державної безпеки. Насамперед це стосується таких документів, як службові атестації та нагородні листи. Вони збереглися далеко не в усіх особових справах і різні за своєю інформаційною насиченістю. Бувають дійсно сенсаційні знахідки. Так, наприклад, в особовій справі Зіновія Лунєва-Мінца автори цих рядків знайшли документальне підтвердження версії організації вбивства агентами ДПУ видного діяча доби визвольних змагань отамана Володимира Оскілка у 1926 р. [1]. Втім у більшості випадків інформації обмаль.

Сьогодні ми знайомимо читачів з документами з особових справ Юхима Абрамовича та Якова Берензона. Прізвища цих співробітників одеського УНКВС відомі спеціалістам завдяки опублікованим документам [2] і роботам одеського історика Едуарда Петровського [3], російських дослідників Олексія Теплякова і Андрія Савіна [4], одеських журналістів [5]; київського історика Сергія Кокіна та американського історика Джеффри Россмана [6]. Ці публікації написані виключно на матеріалах архівно-кримінальних справ співробітників, але, незважаючи на виняткову наукову цінність, вони не дають цілісної картини про діяльність

Ю. Абрамовича та Я. Берензона під час Великого терору 1937 – 1938 рр. Річ у тім, що на судових засіданнях у більшості випадків розглядалися порушення так званої «соціалістичної законності» по одній або кільком справам. І навіть якщо після вироків злочинцям звільнювали когось з невинно засуджених радянських громадян, то переважна кількість безпідставно заарештованих лишалася за ґратами та чекала своєї реабілітації до смерті диктатора Йосипа Сталіна. Виходило, що встановлена судом фальсифікація чекістом однієї або навіть кількох справ не ставала підставою для перегляду інших закінчених ним же справ.

Виникає природне запитання: скільки ж кримінальних справ припадало на одного слідчого у 1937 – 1938 рр.? Можна лише приблизно встановити, здійснивши підрахунок на підставі переглянутих в повному обсязі кримінальних справ, які зберігаються в Галузевому державному архіві СБУ, Центральному державному архіві громадських об'єднань України, державних обласних архівах і обласних управліннях СБУ. Сподіваємось, що коли-небудь це буде зроблено. Поки ж з'ясувати приблизну картину «завантаження слідчих» можуть допомогти особові справи колишніх співробітників НКВС.

Зауважимо, що Ю. Абрамович і Я. Берензон працювали у секретно-політичному відділі Управління державної безпеки УНКВС Одеської області, який «з метою конспірації» у січні 1937 р. – січні 1939 р. називався 4-м відділом, а з січня 1939 р. – 2-м відділом. Цей підрозділ було створено 5 березня 1931 р. цілком таємним наказом тодішнього голови ОДПУ СРСР В.Р. Менжинського за номером 95/54: «з метою підсилення агентурно-оперативної роботи по контрреволюційним елементам міста та села, які активізуються, а також поліпшення постановки справи політінформації не лише інформаційної мережі міста та села, але і даних, отриманих у результаті оперативної діяльності». На новостворений підрозділ поклалися завдання агентурно-оперативної розробки колишніх членів так званих «антирадянських партій», партійної опозиції, творчої інтелігенції, церкви, національних рухів, селянства [7]. Секретно-політичний від-

діл в ДПУ/НКВС УРСР проводив роботу по 4-х напрямках.

Боротьба з троцькістами та колишніми членами «антирадянських партій» (під цю категорію поступово потрапили всі без виключення партії за винятком РСДРП(б) – РКП(б) – ВКП(б)): викриття, пророблення та облік антирадянського елемента на виробництві, висвітлювання політичних настроїв серед робітничого класу; насадження агентури та викриття і ліквідація терористичних груп серед робітничої молоді на промислових підприємствах; агентурно-оперативне обслуговування всіх учбових закладів і установ, що обслуговують промисловість; розробка антирадянських політичних партій та антипартійних організацій і угруповань (троцькісти, анархісти, меншовики, бундівці, сіоністи, децисти, грузинські меншовики, дашнаки).

«Українська контрреволюція»: розробка антирадянських українських партій (УПСР, УСДРП, УСФ, УКП, соціалісти, самостійники, хлібороби, колишні члени галицьких політичних партій); розробка української контрреволюційної громадськості та емігрантів із Галичини; розробка ВУАН, наукових інститутів Академії, наукових об'єднань та організацій, що пов'язані по роботі з ВУАН; розробка наркомату освіти з усіма його органами (Головнаука, Головліт, Головполітпросвіта, театральні об'єднання); розробка літературних об'єднань, видавництва, преси; розробка артистичних і музичних кіл, кінематографічних об'єднань, музеїв і бібліотек; розробка загально-громадських вузів, української професури, українського міського вчителства, українського Червоного Хреста.

«Сільська контрреволюція»: викриття та ліквідація куркульсько-повстанських контрреволюційних організацій та угруповань, нагляд за куркульськими родинами, родинами страчених і засланих куркулів; викриття та розробка контрреволюційних організацій та груп, що у своїй роботі орієнтуються на право опортуністичний елемент на селі; розробка «третьої сили на селі» - колишніх червоних партизанів; викриття контрреволюційних організацій серед сільської інтелігенції та молоді (вчителі, медичні працівники, агрономічний персонал); викриття терористичних органі-

зацій серед куркульської молоді; облік та оперативне реагування на всі антирадянські прояви на селі (масові виступи, теракти, підпали, листівки); висвітлювання політичних настроїв серед всіх прошарків селянства; висвітлювання та оперативне обслуговування всіх політичних і господарчих кампаній на селі; загальне висвітлювання та оперативне обслуговування Наркомзему УСРР (окрім справ по шкідництву) Наркомзему УСРР, колгоспцентру, радгоспцентру, сільськогосподарських кооперацій, сільських кредитових систем та інших радянських установ, які можуть бути використані куркульськими ідеологами та організаціями - периферійних органів союзних та українських сільськогосподарських центрів і кооперацій, колгоспів, радгоспів, МТС, низового радянського апарату; загальне висвітлювання та оперативне обслуговування сільськогосподарських вузів, технікумів, курсів (професура, агрономічна інтелігенція та студентство), сільськогосподарських науково-дослідних інститутів; розробка антирадянських політичних партій та угруповань, що у своїй основній масі спираються на село (праві та ліві соціалісти-революціонери, народні соціалісти, трудовики, трудова селянська партія (кіндрат'євці), трудова селянська партія (маслівська «Селянська Росія»)).

«Церковна контрреволюція»: розробка легально існуючих церковних об'єднань (обновленці, старо-слов'янці, українські автокефалісти, грузинська церква, вірменська церква, грецька церква); розробка та викриття підпільних церковно-монархічних контрреволюційних організацій та груп (ультраправославні підгорківці, різні братства, мандрівні монахи); викриття антирадянського елемента у церковних радах; агентурно-оперативна робота серед віруючих та викриття контрреволюційних елементів, що групуються навколо церкви; інформаційне висвітлювання та агентурна розробка всіх видів сектанства (євангелісти, баптисти, хлисти, скопці); розробка єврейських релігійних об'єднань [8].

Отже і Юхим Абрамович, і Яків Берензон нищили партійно-радянську номенклатуру в межах своїх функціональних обов'язків. Саме скарги «недостріляних» партійних функціонерів і привели обох на лаву підсудних.

Абрамович Юхим Іоанович (1908 - ?)

Народився в Ольвіополі Ольвіопольського повіту Херсонської губернії. Єврей. Із робітників. Освіта нижча. Член ВЛКСМ з 1932 р. Член ВКП(б) з 1940 р. (виключений у 1941 р.). До 1932 р. – ливарник-формувальник Одеського заводу сільськогосподарських машин ім. Жовтневої революції, комсорг заводу. В ДПУ з 1933 р. по комсомольській мобілізації. 3 5 січня 1933 р. – помічник оперуповноваженого Грушевського райвідділу ДПУ, Одеська обл. 3 1 липня 1933 р. – помічник оперуповноваженого Знаменського райвідділу ДПУ, Одеська обл. 3 15 листопада 1933 р. – помічник оперуповноваженого Савранського райвідділу ДПУ, Одеська обл. 3 27 вересня 1934 р. – уповноважений Савранського райвідділу НКВС, Одеська обл. 3 1 липня 1936 р. – помічник оперуповноваженого Зельцьського райвідділу НКВС, Одеська обл. 3 1 жовтня 1937 р. – помічник оперуповноваженого 5-го відділку 4-го відділу УДБ УНКВС Одеської обл. 3 1 січня 1938 р. – оперуповноважений 3-го відділку 4-го відділу УДБ УНКВС Одеської обл. 3 1 серпня 1938 р. – начальник 3-го відділку 4-го відділу УДБ УНКВС Одеської обл., з 1939 р. – т.в.о. начальника 1-го відділку 2-го відділу УДБ УНКВС Одеської обл. 13 березня 1939 р. відряджений до м. Свободний, Хабаровський край. У 1939 – 1940 рр. – начальник відділку 3-го (оперативно-чекістського) відділу Амурського Виправно-трудового табору УНКВС Хабаровський край. 3 травня 1940 р. – начальник 2-го (секретно-політичного) відділу УДБ УНКВС Єврейської автоном. обл. 5 грудня 1940 р. звільнений з НКВС 5 лютого 1941 р. заарештований. 26 квітня 1943 р. засуджений військовим трибуналом військ НКВС Західно-Сибірського округу за статтею 206-17 п. «б» Карного кодексу УРСР до 10 років позбавлення волі та позбавленням звання сержанта державної безпеки. 1 червня 1943 р. Військовою колегією Верховного суду СРСР виконання вироку відкладено до закінчення військових дій і направленням до діючої армії. 9 липня 1943 р. звільнений з-під варти. Під час Другої світової війни служив рядовим 6-ї роти 3-го батальйону 940-го стр. полку 262-ї стр. дивізії 43-ї армії 1-го Прибалтійського фронту. Після демобілізації був визнаний ін-

валідом 2-ї групи, 6 листопада 1947 р. був нагороджений орденом «Червоної Зірки» за бій 18 вересня 1943 р. біля с. Фоміно на Вітебському напрямку. Подальша доля невідома.

Берензон Яків Ізраїльович (1910 – 07.08.1943)

Народився в Одесі в родині робітника заводу Анатра. Єврей. Освіта: незакінчена середня - закінчив 5 груп 7-ми річної 2-ї трудової школи в Одесі та підготовчі курси для вступу до ВУЗу. Член ВЛКСМ з 1927 р. Член ВКП(б) з 1932 р. (виключений у 1941 р. як заарештований органами НКВС). У 1922 – 1924 рр. – підручний електрика Одеського губ. карного розшуку. У 1924 – 1926 рр. – навчався у 2-й трудовій школі в Одесі. У 1926 – 1928 рр. – кур'єр Одеського окруж. відділу здоров'я. У 1928 – 1930 рр. – робітник 3-го держ. одеського шкіряного заводу. У 1930 – 1931 рр. – педагог і завідувач школи, с. Глибока Балка, Т. Шевченківський район. У 1931 – 1932 рр. – помічник машиніста Одеського трамвайного треста. У 1932 – 1934 рр. – червоноармієць 1-го танкового полку у Смоленську. У 1934 – 1935 рр. – фельд'єгер 2-го розряду відділу зв'язку УНКВС Одеської обл. З 1935 р. – фельд'єгер 2-го розряду Первомайської експедиції зв'язку, Первомайськ Одеська обл. З листопада 1936 р. – оперативний співробітник УНКВС Одеської обл. З 1 липня 1937 р. – помічник оперуповноваженого 4-го відділу УДБ УНКВС Одеської обл. З 1 квітня 1938 р. – оперуповноважений 4-го відділу УДБ УНКВС Одеської обл. З 8 грудня 1938 р. – т.в.о. помічника начальника 1-го відділку 4-го відділу УДБ УНКВС Одеської обл. З 1 травня 1939 р. – начальник водно-транспортного районного відділу НКВС, Одеса. 2 липня 1939 р. – звільнений з НКВС «через неможливість подальшого використання». З 7 вересня 1939 р. служив у Червоній армії. Учасник «визвольного походу» на Західну Україну. Був заступником командира 15-го автотранспортного батальйону (військ. частина 6575) 15-ї механізованої дивізії 35-го стр. корпусу, потім 9-го механізованого корпусу Одеського військ. округу, мав звання політкерівника. З березня 1941 р. – заарештований у Станіславі. 26 квітня 1943 р. засуджений військовим трибуналом військ НКВС Західно-Сибірського округу за

статтею 206-17 п. «б» Карного кодексу УРСР до 10 років позбавлення волі та позбавленням звання політрука. 1 червня 1943 р. Військовою колегією Верховного суду СРСР виконання вироку відкладено до закінчення військових дій і направленням до діючої армії. Втім ще до постанови про відкладення вироку 29 квітня 1943 р. направлений у розпорядження голови ВТ НКВС Західно-Сибірського округу, а звідти на пересильний пункт, а потім до військ. частини № 330 до Омська. 27 травня 1943 р. вибув з маршовою ротою на фронт. Воював у складі 10-го окремого штрафного батальйону. 7 серпня 1943 р. – загинув біля села Падалянці Ярцевського району Смоленської обл.

Література:

1. Бажан О. Золотарьов В. Організатор вбивства генерал-хорунжого армії УНР В. Оскілка або послужний список чекіста Зіновія Лунєва-Мінца // Краєзнавство. 2019. №2. С. 161-175.

2. Выписка из протокола судебного заседания военного трибунала войск НКВД Киевского округа по делу бывшего начальника IV отдела УНКВД по Одесской области В.Ф. Калюжного // Одесский мартиролог: Данные о репрессированных Одессы и Одесской области за годы советской власти. Т. 3 / Составители Л.В. Ковальчук, Г.А. Разумов. Одесса: ОКФА, 2005. С. 616 – 634; Справа начальника УНКВС по Одеській області Павла Кисельова, заступника начальника УНКВС Сергія Гапонова та інших співробітників УНКВС // Відлуння Великого терору. Збірник документів у трьох томах. Т. 2: Документи з архівних кримінальних справ на співробітників органів НКВС УРСР, засуджених за порушення соціалістичної законності (жовтень 1938 р. - червень 1943 р.). Кн. 1: Молдовська АРСР / С. Кокін, Д. Россман. Київ: Вид. В. Захарченко, 2018. С. 433 – 633.

3. Петровський Е. Документи архівно-слідчих справ як джерело вивчення методів провадження слідства органами НКВС на Одещині в період Великого терору 1937–1938 рр. // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2008. №3. С. 172-188.

4. Савин А. «Партия может ошибаться, а НКВД – никогда». Сотрудники УНКВД по Одесской области на скамье подсудимых (1939 - 1943). Сотрудники УНКВД по Одесской области // З архівів

ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2015. №2. С. 91-140; Савин А. «Чистка чистильщиков» как инструмент дисциплинирования НКВД. Сотрудники УНКВД по Одесской области на скамье подсудимых, 1939-1943 // Чекисты на скамье подсудимых. Сборник статей / А. Савин, А. Тепляков. – Москва: Пробел-2000, 2017. – С. 269 –368.

5. Константинов А., Сибирцев А. Красные палачи Одессы: загорали на личных пляжах, убивали за раз по сто человек и пожирали друг друга [Электронный ресурс] // Думская. 2017. Режим доступа до ресурсу: <https://dumskaya.net/news/krasnye-palachi-odessy-zagorali-na-lichnyh-plyaz-073716/>.

6. Кокін С. Злочини і покарання: документи з архівних кримінальних справ на співробітників НКВС УРСР, засуджених за «порушення соціалістичної законності» під час Великого терору. / С. Кокін, Д. Россман // Відлуння Великого терору. Збірник документів у трьох томах. Т. 2: Документи з архівних кримінальних справ на співробітників органів НКВС УРСР, засуджених за порушення соціалістичної законності (жовтень 1938 р. - червень 1943 р.). Кн. 1: Молдовська АРСР, До / С. Кокін, Д. Россман. Київ: Видавець В. Захарченко, 2018. С. 11-140.

7. Лубянка: Органы ВЧК-ОГПУ-НКВД-НКГБ-МВД-КГБ. 1917 – 1991. Справочник. Под ред. акад. А.Н. Яковлева; авторы-сост.: А.И. Кокурин, Н.В. Петров. М., МФД, 2003. С. 532 – 534.

8. Золотарьов В. Секретно-політичний відділ ДПУ УСРР: справи та люди / Вадим Золотарьов Харків: Фоліо, 2007. С. 39-40.

ЮГО-ЗАПАД, ОДЕССИКА

Додатки

№1

Довідка по оперативну діяльність помічника оперуповноваженого 5-го відділку IV відділу УДБ УНКВС по Одеській області сержанта держбезпеки Ю.І. Абрамовича

СПРАВКА

Об оперативной деятельности Пом. Оперуполномоченного 5-го Отделения IV Отдела УГБ УНКВД по Одесской области сержанта государственной безопасности
Січень 1938 р.

АБРАМОВИЧА Ефима Ионовича
За время с VII- 1937 по 1.1.-1938 г.

1. Какие агентурные разработки проведены и результаты реализации.

Завел 3 аг. дела по немецкой к-р «ПРИЯТЕЛИ», «ВРАГИ», «КОНСПИРАТОРЫ», из них разработку «ВРАГИ» ликвидировал 3 участников организации ТРОЙКОЙ УНКВД по 1-й категории.

2. Количество проведенных следственных дел и их результаты.

Принимал участие в следствии по делам немецких контрреволюционных организаций /«ПОДПОЛЫЩИКИ», «ШТУРМОВИКИ», «КОЛОНИСТЫ», получив признание от 8 чел.

ПІВДЕННИЙ ЗАХІД. ОДЕСИКА

Провел следствие по к-р. повстанческой эсеровской организации. Все обвиняемые в количестве 7 чел. Осуждены Тройкой по 1-й категории.

Провел следствие по к-р. фашистской группе в количестве 9 чел., все осуждены НКВД СССР по справкам по 1-й категории.

Провел 49 одиночных дел по нем. к-р, из которых 24 дела заслушаны ТРОЙКОЙ УНКВД и 25 НКВД СССР по справкам. Все обвиняемые осуждены.

Закончил 2 дела на участников к-р. троцкистской организации. Обвиняемые осуждены ВК по 1-й категории.

3. Какую агентуру завербовал,
ее ценность и работоспособность.

В конце декабря м-ца 1937 г. завербовал одного осведомителя. На личной связи имеет одного агента и 9 осведомителей.

4. Какие наиболее существенные
профилактические мероприятия
проведены и результаты работы с агентурой.

По материалам осведомления была вскрыта к-р. фашистская группа и арестовано до 50 чел. К-р. кулацкого элемента.

5. Оценка оперативной деятельности работника.

Занимаемой должности вполне соответствует. Подлежит выдвигению на должность Оперуполномоченного.

НАЧ 5 ОТДЕЛЕНИЯ IV ОТДЕЛА УГБ
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ /Тягин/

СОГЛАСЕН: ЗАМ. НАЧ IV ОТДЕЛА УГБ УНКВД
ЛЕЙТЕНАНТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ
БЕЗОПАСНОСТИ /КАЛЮЖНЫЙ/

ГДА СБУ (м. Одеса), спр. 1937, арк. 13-14. Оригінал.

№2

Акт представлення до нагороди знаком «Почесний спів-
робітник ВЧК-ОДПУ-НКВС» начальника 3-го відділку 4-го
відділу УНКВС по Одеській області Ю.І. Абрамовича

Жовтень 1938 р.

АКТ

предоставления к награде знаком «ПОЧЕТНОГО РАБОТНИКА
ВЧК-ОГПУ-НКВД» - начальника 3-го Отделения 4-го Отдела
УНКВД, сержанта государственной безопасности – тов. АБРА-
МОВИЧА Ефима Ионовича

Абрамович Ефим Ионович, 1908 года рождения, происходит
из рабочих, с низшим образованием, член КСМ с 1926 года.

В органах ГПУ-НКВД-АБРАМОВИЧ работает с 1933 года. Все
время на оперативной работе. В 1937 году работая оперативным
уполномоченным 4-го Отдела, активно участвовал в разгроме
контрреволюционного подполья и проведении следствия по ряду
ликвидированных правотроцкистских и националистических
формирований.

В августе 1938 года, был досрочно аттестован и выдвинут на
должность начальника 4-го Отдела.

Будучи на самостоятельной работе провел ряд ценных вербовок – агент «ПЕТРОВ», «ИВАНОВ», «ЛУНЕВОЙ», «СОМОВ», «ЕФИМОВА» и «ПУШКИН».

ХОДАТАЙСТВУЮ о награждении тов. АБРАМОВИЧА Ефима Ионовича знаком «ПОЧЕТНОГО РАБОТНИКА ВЧК-ОГПУ-НКВД».

НАЧАЛЬНИК УПРАВЛЕНИЯ НКВД по ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ

КАПИТАН ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

/КИСЕЛЕВ/

« » октября 1938 г.

г. Одесса

ГДА СБУ, спр. 1937, (м. Одеса), арк. 156-16. Оригінал.

№3

**Нагородний лист на начальника 3 відділку 4-го відділу
Управління НКВС по Одеській області Ю.І. Абрамовича**

27 жовтня 1938 р.

НАГРАДНОЙ ЛИСТ

на Начальника 3 отделения 4-го отдела УНКВД
по Одесской области, сержанта государственной безопасности

т. АБРАМОВИЧА Ефима Ионовича

Родился в г. Первомайске в 1908 году

Служащий.

Образование низшее.

Член КСМ с 1926 года.

В органах ГПУ-НКВД с 1932 года.

ПРОХОЖДЕНИЕ СЛУЖБЫ:

1. 5.1-1933 г. - Пом. опер.уполном.	Грушковское РО НКВД
2. 1.VII - 1933 г. - Пом. опер.уполном.	Знаменское РО НКВД
3. 15. XI- 1933 г. Пом. опер.уполном.	Савранское РО НКВД
4. 27. IX -1934г. - Уполномоченный	Савранское РО НКВД
5. 1. VII- 1936 г. - Пом. опер.уполном.	Зельцское Ро НКВД
6. 1. X- 1937 г. - Пом. опер.уполном.	Одесское УНКВД
7. 1.1. -1938 г. - Опер. Уполномоченный	Одесское УНКВД
8. 1. VIII- 1938 г. Нач. 3 отделения	Одесское УНКВД

НАГРАДЫ: Наград не имеет.

В органах ГПУ-НКВД- АБРАМОВИЧ работает с 1933 года. Все время на оперативной работе.

В 1937 году, работая оперативным уполномоченным 4-го Отдела, активно участвовал в разгроме контрреволюционного подполья и проведении следствия по ряду ликвидированных правотроцкистских и националистических формирований.

В августе 1938 года был досрочно аттестован и выдвинут на должность начальника отделения 4-го Отдела.

Будучи на самостоятельной работе, проявил себя с лучшей стороны, обнаружив положительные качества чекиста-комсомльца.

За 1938 год им было вскрыто и ликвидировано:

Областной фашистский центр в Одессе, имевший связь с немецким консульством с 1924 года.

ЮГО-ЗАПАД, ОДЕССИКА

Областной троцкистский центр в Одессе.

Шпионско-фашистская организация в Одессе.

Дашнакская контрреволюционная организация, связанная с турецкой и английской разведками.

Самостоятельно закончил 80 следственных дел, по которым осуждено 179 человек.

В результате проявления энергии, умения и настойчивости – добился хороших результатов в агентурной работе. Завел агентурные дела: «ВРАГИ» - по нем. к.-р.; «ВРАГИ» - по троцкистам; «ФАШИСТЫ», «НЕДОБИТЫЕ» и «НАЦИОНАЛИСТЫ», - из коих 4 разработки успешно реализованы следствием.

Оформил 85 дел-формуляров по разным окрасам, из коих 50% реализовано следствием.

Провел ряд ценных вербовок – агент «ПЕТРОВ», «ИВАНОВ», «ЛУНЕВОЙ», «СОМОВ», «ЕФИМОВА» и «ПУШКИН».

Тов. АБРАМОВИЧ – дисциплинированный и энергичный оперативный работник, избран комсомольским организатором в 4 отделе УНКВД.

Ходатайствую о награждении т. АБРАМОВИЧА Ефима Ионовича знаком «ПОЧЕТНОГО РАБОТНИКА ВЧК-ОГПУ-НКВД».

27 октября 1938 г.

г. Одесса

ГДА СБУ, спр. 1937, (м. Одеса), арк. 20-22. Оригінал.

№4

**Атестація на оперуповноваженого 2-го відділу УНКВС по
Одеській області Я.І. Берензона**

1938 р.

АТТЕСТАЦИЯ

на оперуполномоченного 2-го отдела

БЕРЕНЗОНА Якова Израилевича

1. Фамилия, имя и отчество – **БЕРЕНЗОН Яков Израилевич**
2. Спецзвание – **Кандидат на звание**
3. Должность – **Оперуполномоченный**
4. Год рождения – **1910**
5. Национальность – **еврей**
6. Партстаж – **член КП(б)У с 1932 г.**
7. Чекстаж – **с 1934 г.**
8. Оперативный стаж – **с июля 1937 года**
9. Образование – **незаконченное среднее**
10. Знание иностранных языков – **не знает**
11. Состояние здоровья – **здоров**
12. Семейное положение – **женат**

ОБЩИЕ СВЕДЕНИЯ.

Происходит из семьи рабочего завода Апарта Райкомо КП(б)У направлен на работу в органы НКВД. Политически хорошо развит, принимает активное участие в партийной и общественной жизни. Идеологически выдержан.

ОЦЕНКА РАБОТНИКА.

К работе относится добросовестно. Работая оперуполномоченным, самостоятельно провел до 100 следственных дел на участников контрреволюционной правотроцкистской организации и других формирований.

Вскрыл следственным путем в Одессе правотроцкистскую организацию во главе областной тройки **КОНДАКОВА ВОВЧАРЕНКО** и **ЧЕРНИЦЫ**, вскрыл также молодежную троцкистскую организацию, руководимую **КАРТМАНОМ**.

С агентурной работой знаком в достаточной мере. За последнее время завербовал 3-х агентов. Завел агентурные дела «НЕТРОНУТЫЕ», «ПЛАСТЫ», «ПРОВОКАТОРЫ», «ИНТЕЛЛИГЕНТЫ» и до 150 дел-формуляров.

ЮГО-ЗАПАД, ОДЕССИКА

ВЫВОДЫ:

Занимаемой должности вполне соответствует. В порядке выдвигания подлежит переводу на должность пом. начальника отделения.

ЗАМ. НАЧ 2 ОТДЕЛА УГБ УНКВД
СТ. ЛЕЙТЕНАНТ ГОСБЕЗОПАСНОСТИ /БУР/
ГДА СБУ(м. Одеса), спр. 1986, арк. 5. Оригінал.

№5

З Вироку військового трибуналу військ НКВСС Західно-Сибірського округу у справі С.І. Гапонова, Д.Б. Кордуна, Ю.І. Абрамовича, Я. І. Берензона, А. Є. Гнесіна та В. А. Мошковського

21–26 квітня 1943 р.
С[овершенно] секретно

ПРИГОВОР № ____

Именем Союза Советских Социалистических Республик

1943 г., апреля 21–26 дня, Военный Трибунал войск НКВД Западно-Сибирского округа

В СОСТАВЕ:

Председательствующего полковника юстиции Кулика

Членов: майора госбезопасности Сибаторова

капитана госбезопасности Куликовой

при секретаре лейтенанте юстиции Середа

[без] участ[ия] сторон,

рассмотрев в закрытом судебном заседании в гор. Новосибирске, в помещении УНКВД, дело № 87 1943 г.

по обвинению б[ывших] работников Одесского областного Управления НКВД УССР:

1. б[ывшего] зам[естителя] нач[альника] областного Управления НКВД старшего лейтенанта госбезопасности ГАПОНОВА Сергея Ивановича, 1907 года рождения, из рабочих, рабочего г. Енакиево Сталинской обл., б[ывшего] члена ВКП(б) с 1932 г., исключённого в 1940 году в связи с настоящим делом, затем вновь вступившего в кандидаты в члены ВКП(б) 1 ноября 1942 г., русского, со средним образованием, состоявшего на службе в органах НКВД с 1927 по 1939 г. и с марта 1942 г. по февраль 1943 г., женато-

го, нагородженого знаком почесного чекіста, раніше под судом не сстоявшого;

2. б[ывшего] врио нач[альника] 1[-го] отделения 2[-го] отдела сержанта госбезопасности КОРДУН[А] Давида Борисовича, 1908 г. рождения, из кустарей г. Одесса, служащего, б[ывшего] члена ВКП(б) с 1930 г., исключённого в связи с настоящим делом, по национальности еврей, состоявшего на службе в органах НКВД с 1932 по 1941 год и в РККА – с 1930 по 1932 г., с низшим образованием, женатого, ранее не судимого;

3. б[ывшего] врид нач[альника] 1[-го] отдел[ения] 2[-го] отдела УНКВД сержанта госбезопасности АБРАМОВИЧА Ефима Иоановича⁴, 1908 г. рождения, из рабочих г. Первомайска Одесской обл., служащего, по национальности еврей, состоявшего на службе в органах НКВД с 1933 г. по 1940 г., с низшим образованием, женатого, ранее не судимого;

4. б[ывшего] вр. пом[ощника] нач[альника] 1[-го] отделения 2[-го] отдела УНКВД политрука БЕРЕНЗОНА Якова Израилевича, 1910 г. рождения, из рабочих г. Одессы, рабочего, б[ывшего] члена ВКП(б) с 1932 года, исключённого в связи с данным делом, по национальности еврей, состоявшего на службе в органах НКВД с 1934 года по 1939 год и в РККА – с 1932 по 1934 год и с 1939 по 1941 год, с низшим образованием, женатого, ранее не судимого;

5. б[ывшего] нач[альника] 3[-го] отделения 2[-го] отдела УНКВД МОШКОВСКОГО Владимира Антоновича, 1911 года рождения, из крестьян-колхозников хутора Елизаветовки Коростышевского р-на Житомирской обл., служащего, б[ывшего] члена ВКП(б) с 1939 г., исключённого в связи с настоящим делом, украинца, состоявшего на службе в органах НКВД с 1937 года по 1939 г. и в РККА – с 1933 по 1936 г., с неполным средним образованием, холостого, ранее не судимого;

6. б[ывшего] оперуполномоченного 1[-го] отдел[ения] 2[-го] отдела УНКВД сержанта госбезопасности ГНЕСИНА Абрама Ефимовича, 1917 г. рождения, из семьи служащего г. Одессы, служащего, б[ывшего] кандидата в члены ВКП(б) с 1939 года, исключённого в связи с настоящим делом, по национальности еврей, состоявшего в НКВД на службе с 1938 по 1940 год, с неполным средним образованием, холостого, ранее не судимого; – в преступлениях, предусмотрен[ных] по ст. 206–17 п. «б» УК УССР;

⁴ У документі помилка. Правильно «Ионович».

УСТАНОВИЛ:

Подсудимые Гапонов, Кордун, Абрамович, Берензон, Мошковский и Гнесин, состоя на службе в качестве ответственных оперативных работников в Одесском областном Управлении НКВД, в период 1938 г. и начала 1939 года допускали грубейшие нарушения социалистической законности, применяя к арестованным несвойственные методы следствия, фальсифицируя следственные материалы, создавая из карьеристских побуждений дела о мнимых к/р организациях, путём преступных мер воздействия добивались у арестованных признаний в к/р деятельности независимо от наличия компрометирующих материалов.

Под руководством бывш. начальника 2[-го] отдела УНКВД Каляжного (осуждён) Кордун, Абрамович, Берензон, Мошковский и Гнесин создали дела о наличии контрреволюционных организаций в партийных и советских органах г. Одессы.

Так, было создано дело на ответственных работников Комиссии партийного контроля при ЦК ВКП(б) по Одесской области, по которому арестовано было 12 человек, из коих 7 человек были осуждены Военной коллегией Верховного Суда СССР к ВМН, приговор в отношении которых приведён в исполнение, один осуждён к 15 годам тюремного заключения и два человека освобождены из-под стражи.

Дополнительной проверкой, произведённой в 1940–1941 гг. Прокуратурой Союза ССР, установлено, что осужденные к ВМН Канфер-Беркович, Сороковик, Агронский, Бейлин, Винник, Фрейдин и Майданюк, проживая в г. Одесса в 1936–1938 гг., никакой антисоветской деятельностью не занимались, хотя на предварительном и судебном следствии признавались в принадлежности к антисоветской организации, в которую якобы были вовлечены в 1936–1937 гг. Носовым, хотя Носов с сентября 1937 г. работал в г. Москве в Комиссии по делам высшей школы при СНК СССР и не арестовывался и не привлекался к уголовной ответственности в связи с показаниями Канфера-Берковича и других лиц, проходящим по делам.≤...≥

Абрамович, будучи вначале оперуполномоченным, а затем врио нач[альника] 1[-го] отделения, в своей работе допускал грубейшие нарушения социалистической законности.

К обвиняемому Серебрякову-Ступницкому вместе с Тягиным (осуждён) применяли меры физического воздействия, в результате чего Серебряков-Ступницкий признал себя виновным в несовершенных им к-р преступлениях.

К арестованным Сенкевичу, Полтораку [у] и Агронскому Абрамович также применял извращённые методы следствия, в результате чего Сенкевич под диктовку Абрамовича написал так называемые «собственноручные» признания на 106 листах, оговорил в них 11 ни в чем не повинных человек, что послужило поводом к необоснованному аресту их. Все эти лица впоследствии были реабилитированы и после длительного содержания под стражей освобождены.

Берензон, будучи вначале оперуполномоченным, а затем врио пом[ощника] нач[альника] 1[-го] отделения, допускал грубейшие нарушения революционной законности. Берензон принимал активное участие в фальсификации следственных дел Бейлина, Фрейдина, Майданюка и Винника, в результате чего эти лица несомненно осуждены были к ВМН.

Путём применения незаконных методов ведения следствия к б[ывшим] работникам редакции «Черноморская коммуна» Теплицкому и Эдельману Берензон добился от них «показаний» об участии их в к-р организации и оговора ряда работников редакции газеты как участников этой к-р организации (Смаглюка, Черкасского, Ключенко и др.), в результате чего эти лица были необоснованно арестованы и после длительного содержания их под стражей были реабилитированы и освобождены.

Берензон в ходе следствия применял методы физического воздействия к обвиняемым Черномазову, Мосалёву, Красненко и наносил угрозы и издевался над Черницей, Тонконогом и Якубичей.≤...≥

На основании изложенного, а также учитывая, что преступление всеми подсудимыми совершено ещё в 1938 году, и что все они содержатся под стражей свыше двух лет, а также имея в виду, что Берензон после совершения им преступлений отличился в боях на финском фронте, за что был командованием представлен к правительственной награде, руководствуясь ст. ст. 296 и 297 УПК УССР и в отношении Кордуна, Абрамовича и Берензона – ст. 46 УК УССР, Военный трибунал войск НКВД Западно-Сибирского округа

ПРИГОВОРИЛ:

Кордуна Давида Борисовича, Абрамовича Ефима Иоановича и Берензона Якова Израилевича подвергнуть на основании ст. 206-17 п. «б» УК УССР лишению свободы с отбыванием в исправительно-трудовых лагерях сроком на десять лет (10 л.) каждого, без поражения их в правах.

Гапонова Сергея Ивановича, Мошковского Владимира Антоновича и Гнесина Абрама Ефимовича на основании ст. 206-17 п. «а» УК УССР подвергнуть лишению свободы в исправительно-трудовых лагерях: Гапонова – на десять лет (10 л.), Мошковского и Гнесина – на семь лет каждого, всех троих – без поражения в правах.

Лишить присвоенного специального звания:

Гапонова – «старший лейтенант госбезопасности», Кордуна, Абрамовича и Гнесина – «сержант госбезопасности» и Берензона – военного звания «политрук».

Возбудить ходатайство перед Народным Комиссаром Внутренних Дел СССР о лишении Гапонова знака Почётного чекиста.

Учитывая ходатайство осуждённых Гапонова, Берензона, Гнесина и Мошковского о направлении их на фронт и то, что содержание их под стражей в настоящее время является нецелесообразным, на основании 2[-го] примечания к ст. 27 УК УССР отсрочить им исполнение приговора до окончания военных действий, и Гапонова, Берензона, Гнесина и Мошковского из-под стражи освободить и направить их всех четырёх в действующую армию. Если они в боях с немецко-фашистскими войсками проявят себя стойкими защитниками СССР, то по ходатайству командования части они могут быть полностью освобождены от наказания, либо наказание им будет заменено более мягким.

Срок наказания с учётом предварительного заключения исчислять Гапонову с 10 января 1941 г. по 14 марта 1942 года и с 18 февраля 1943 года.

Кордуну – с 5 февраля 1941 года, Берензону – с 3 марта 1941 года, Мошковскому – с 12 февраля 1941 года и Гнесину – с 25 января 1941 года.

Приговор может быть обжалован осуждёнными в течение 72-х часов с момента вручения им копии приговора путём подачи кассационной жалобы в Военную коллегия Верховного Суда Союза ССР через Военный трибунал войск НКВД ЗСО.

Председательствующий

Кулик

Члены

Сибаторов
Куликова

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67987, т. 5, арк. 156–161 зв.

Опубліковано: Одесский мартиролог. Одесса: ОКФА, 1999. Т. 2. С. 635–639; Відлуння Великого терору. Збірник документів у трьох томах. Т. 2: Документи з архівних кримінальних справ на співробітників органів НКВС УРСР, засуджених за порушення соціалістичної законності (жовтень 1938 р. - червень 1943 р.). Кн. 1: Молдовська АРСР / С. Кокін, Д. Росман. Київ: Видавець В. Захарченко, 2018. С. 625 – 631.

№ 6

**Визначення Військової колегії Верховного суду СРСР
у справі С.І. Гапонова, Д.Б. Кордуна, Ю.І. Абрамовича, Я. І.
Берензона, А. Є. Гнесина та В. А. Мошковского**

1 червня 1943 р.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ № 2-2816

ВОЕННАЯ КОЛЛЕГИЯ ВЕРХОВНОГО СУДА СОЮЗА ССР

В составе:

Председательствующего – генерал-майора юстиции Суслина
и членов: полковника юстиции Кандыбина
полковника юстиции Климина

Рассмотрев в заседании от 1 июня 1943 г. кассационную жалобу Абрамовича Е.И., Кордуна Д.Б.

на приговор ВТ в [ойск]/НКВД Западно-Сибирского округа от 21–26 апреля 1943 г. по делу б[ывших] работников Одесского областного управления НКВД УССР, осуждённых за преступлен[ия], предусмотрен[ные] ст. ст. УК УССР:

206–17 п. «б» УК УССР:

1) б[ывшего] врио нач[альника] 1[-го] отд[еления] 2[-го] отд[ела] сержанта госбезопасности КОРДУНА Давида Борисовича,

2) б[ывшего] врио нач[альника] 1[-го] отд[еления] 2[-го] отдела УНКВД сержанта госбезопасности АБРАМОВИЧ[А] Ефима Ионовича и

3) б[ывшего] вр. пом[ощника] нач[альника] 1[-го] отд[еления] 2[-го] отдела УНКВД политрука БЕРЕНЗОНА Якова Израилевича, – всех троих к л[ишению]/свободы в ИТЛ сроком на десять лет каждого, без поражения в правах.

206-17 п. «а» УК УССР:

4) б[ывшего] зам[естителя] нач[альника] облуправления НКВД ст[аршего] лейтенанта госбезопасности ГАПОНОВА Сергея Ивановича,

5) б[ывшего] нач[альника] 3[-го] отд[еления] 2[-го] отдела УНКВД МОШКОВСКОГО Владимира Антоновича и

6) б[ывшего] оперуполномоченного 1[-го] отд[еления] 2[-го] отд[ела] УНКВД сержанта госбезопасн[ости] ГНЕСИНА Абрама Ефимовича, –

всех троих к л[ишению]/свободы в ИТЛ: ГАПОНОВА на десять лет,

МОШКОВСКОГО и ГНЕСИНА – на семь лет каждого, без поражения

в правах.

Лишены присвоенного специального звания:

ГАПОНОВ – «старший лейтенант госбезопасности»,

КОРДУН, АБРАМОВИЧ и ГНЕСИН – «сержант госбезопасности» и

БЕРЕНЗОН – военного звания «политрук».

К ГАПОНОВУ, БЕРЕНЗОНУ, ГНЕСИНУ и МОШКОВСКОМУ применено примечание 2 к ст. 27 УК УССР.

ОПРЕДЕЛИЛА:

Осуждённые КОРДУН Давид и АБРАМОВИЧ Ефим преступления, относящиеся к периоду времени 1938–[19]39 годов, совершали совместно с осуждёнными по данному делу БЕРЕНЗОНОМ Яковым, ГАПОНОВЫМ Сергеем, ГНЕСИНЫМ Абрамом и МОШКОВСКИМ Владимиром, причём по своей активности преступления, совершенные КОРДУН[ОМ] и АБРАМОВИЧ[ЕМ], не отличаются по существу от преступлений, совершенных другими осуждёнными по данному делу.

Судом же в отношении ГНЕСИНА, МОШКОВСКОГО, ГАПОНОВА и БЕРЕНЗОН[А] применено примечание 2 к ст. 27 УК УССР, в отношении же АБРАМОВИЧ[А] и КОРДУН[А] эта статья УК не применена.

Принимая во внимание изложенное выше и учитывая настоятельную просьбу АБРАМОВИЧА и КОРДУН[А] о направлении их обоих на фронт для искупления ими своей вины, на основании примечания 2 к ст. 27 УК УССР, исполнение приговора о них отсрочить до окончания военных действий, освободить их из-под стражи и направить в действующую армию.

Разъяснить КОРДУН[У] Давиду и АБРАМОВИЧ[У] Ефиму, что, если они на фронте проявят себя стойкими защитниками Родины, то по ходатайству командования они могут быть или вовсе освобождены от отбытия наказания, либо наказание, определённое им судом, может быть заменено более мягкой мерой наказания.

Подлинное за надлежащими подписями.

Верно: Пом. Секретаря ВК ВС СССР

лейтенант адмслужбы

Степанов

Препровождается вместе с делом (6 т.) в ВТ в[ойск]/НКВД Зап[адно]-Сиб[ирского] округа д[ля]/исполнения.

Копия: ГВП – д[ля]/сведения.

9 июня 1943 г. № 2-2816

Секретарь ВК Степанов

На обороте последнего листа документе поставлены:

1) круглая гербовая печать с гербом СССР в середине и надписью по окружности: «Верховный Суд Союза ССР. Военная Коллегия»;

2) прямоугольный ведомственный штамп с надписью: «Поступило в Военный Трибунал погр[аничных] и внутренних войск Зап[адно]-Сибирского округа 18.VI 1943 г. № __»;

3) резолюция от руки синими чернилами: «К исполнению. Подпись неразборчивая. 18/VI [19]43 г.»;

4) прямоугольный ведомственный штамп с надписью: «Копию для Военного Прокурора получил 19/VI 1943 г. Подпись неразборчивая».

ГДА СБУ, ф. 5, оп. 1, спр. 67987, т. 5, арк. 204–205 зв. Оригінал.

Опубліковано: Відлуння Великого терору. Збірник документів у трьох томах. Т. 2: Документи з архівних кримінальних справ на співробітників органів НКВС УРСР, засуджених за порушення соціалістичної законності (жовтень 1938 р. - червень 1943 р.). Кн. 1: Молдовська АРСР / С. Кокін, Д. Росман. Київ: Видавець В. Захарченко, 2018. С. 631 – 633.